

Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju

Vision of new human community in the idea of sustainable development

Leszek Gawor

Uniwersytet Rzeszowski

Streszczenie

W artykule przedstawiono powstanie idei zrównoważonego rozwoju, jako alternatywnej drogi rozwoju współczesnego człowieka postawionego w obliczu globalnego kryzysu ekonomiczno-ekologicznego, oraz omówiono fundamentalne dla tej koncepcji nowe pojmowanie wspólnoty ludzkiej. W ujęciu zrównoważonego rozwoju i wszelkich ekofilozoficznych koncepcji kategoria wspólnoty ludzkiej odnosi się do całego gatunku człowieka. Jej wyróżnikiem staje się powszechna świadomość ekologiczna z naczelnym postulatem ekocentryzmu. Warunkiem upowszechnienia świadomości ekologicznej jest globalna edukacja proekologiczna, celem zaś – zbudowanie nowej cywilizacji ludzkiej, w ramach której zlikwidowane zostaną wszelkie zagrożenia dla dalszej egzystencji ludzkości.

Abstract

The article presents the formation of the sustainable development idea as the alternative for the development of modern humanity in the face of economical and ecological crisis. The new understanding of human community, which is fundamental for this idea, is also described. The idea of sustainable development, and all the ecophilosophical ideas, consider the human community as the reference to whole human species. Its main characteristics are the universal ecological awareness and the postulate of ecocentrism. The requirement for the universal ecological awareness is global proecological education and the purpose of it is to build a new human civilization in which all the threats for the further human existence will be eliminated.

I.

Opisywanie społecznego świata człowieka w końcowych dziesięcioleciach ostatniego tysiąclecia i na początku trzeciego milenium w zasadzie koncentruje się na dwóch najbardziej charakterystycznych zjawiskach tego okresu: globalizacji ekonomiczno-kulturowej oraz rosnącej świadomości zagrożeń ekologicznych, stwarzających w wyniku potęgowania niebezpieczeństwo dla przetrwania gatunku ludzkiego na Ziemi.

Globalizacja jest tu ujmowana jako ostatni etap industrializacji (kapitalizmu), przybierający postać specyficznej społecznej organizacji o zasięgu światowym, opartej na multimedialnych technologiach, charakteryzującej się ponadpaństwową dyfuzją kapitału i zasadą wolnego handlu w dziedzinie gospodarki, lansowaniem demokracji liberalnej w sferze politycznej oraz upodobnianiem się wzorów kultury, szczególnie w wydaniu masowym. Jest w tym sensie globalizacja współczesną koncepcją rozwoju społeczno-gospodarczego, wynikającą głównie z zasad neoliberalizmu, która wyznacza kierunek rozwoju współczesnej cywilizacji.

Neoliberalna koncepcja rozwoju ekonomiczno-społecznego poddawana jest krytyce z różnych stron, na przykład z pozycji politycznego neokonserwatyizmu; atakują ją także różnorakie ruchy, określające się mianem antyglobalistów czy alterglobalistów. Padające tu zarzuty łączy to, iż formułowane są one na płaszczyźnie doraźnych interesów politycznych, propozycji drobnych retuszy czy społecznych emocji. Wyraźnie brakuje w tych negatywnych ocenach ogólniejszego punktu odniesienia.

Warunek krytyki dominującej aktualnie koncepcji rozwojowej ludzkości, czynionej w perspektywie troski o przyszłość całego rodzaju ludzkiego, spełnia szeroko rozumiany front proekologiczny – drugie charakterystyczne zjawisko społecznej rzeczywistości przełomu tysiącleci. Powstały jeszcze w latach 60 ubiegłego wieku, zwrócił on uwagę przede wszystkim na fakt, iż utrzymanie dotychczasowego kierunku rozwoju ludzkości, bazujące na przyjęciu kategorii zysku ekonomicznego za jedyne kryterium oceny działań gospodarczych, powiązana z tym rabunkowa eksploatacja nieodnawialnych przeciw surowców naturalnych, rodzi realne zagrożenie dla dalszego bytowania

człowieka na Ziemi. Spektakularnym wyrazem takiej krytyki była, sformułowana w latach siedemdziesiątych, koncepcja ekorozwoju, akcentująca szczególnie ochronę środowiska naturalnego przed „zachłannością” przemysłu. Koncepcja ta stała się punktem wyjścia dla powstania, w końcu lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, prawdziwie alternatywnego wobec globalizacji planu rozwoju ludzkości – idei zrównoważonego rozwoju.

II.

Formalnie ujmując, idea zrównoważonego rozwoju została sformułowana pod egidą Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych w roku 1987 w raporcie zatytułowanym *Nasza wspólna przyszłość*. Raport ten dotyczy analizy głównych tendencji wynikających z kurczenia się zasobów naturalnych i z rozwoju gospodarczego. Stwierdza on, że wzrost światowej gospodarki powinien mieścić się w granicach ekonomicznej pojemności naszej planety, w związku z tym wzywa do rozpoczęcia nowej ery – **rozwoju zrównoważonego** (*sustainable development*). Zrównoważony rozwój został tu zdefiniowany jako proces mający na celu zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia z zachowaniem możliwości zaspokojenia tych samych aspiracji przez przyszłe pokolenia. Jednocześnie zdecydowanie podkreślono, iż rozwój zrównoważony jest procesem, w którym winno następować równoczesne integrowanie i harmonizowanie działań w sferach gospodarczej, polityczno-społecznej i ekologicznej w skali globalnej.

Następnym etapem kształtowania idei zrównoważonego rozwoju była ekologiczna konferencja ONZ „Szczyt Ziemi” w Rio de Janeiro (1992). Uchwalono tam rezolucję, zwaną z powodów formalnych *Agendą 21*,¹ która została przyjęta i podpisana przez większość uczestników obrad. *Agenda 21* to ponad 500-stronicowy dokument mówiący o praktycznych sposobach i warunkach realizacji zasad sformułowanych w *Deklaracji z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju*. Zawarto w niej globalny proekologiczny program działań na rzecz jakości życia człowieka dzisiaj i przyszłych pokoleń. W rezolucji tej akcenty padały na przeciwdziałanie kryzysowi ekologicznemu, powstałemu w dużej mierze w wyniku globalizacji ekonomicznej, ale i z całą mocą podkreślono za *Deklaracją z Rio*, że to „istoty ludzkie są w centrum zainteresowania w procesie zrównoważonego rozwoju”². Stąd też w rezolucji *Agenda 21* na pierwszym miejscu zaleceń i wytycznych,

zapewniających trwały i zrównoważony rozwój, znalazły się punkty dotyczące globalnych zagadnień społecznych i ekonomicznych, dopiero później mowa jest o ochronie zasobów naturalnych.

Od tego momentu *sustainable development* stał się wiodącą ideą już nie tylko następnych ONZ-owskich „Szczytów Ziemi” w Kioto w 1997 i Johannesburgu (RPA) w 2002 roku, ale i wręcz projektem ogólnoludzkiego programu rozwoju. Jest to szczególnie widoczne w początkowych partiach *Deklaracji z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju* pod postacią wprowadzającego hasła „działamy dla przyszłości” oraz oświadczenia intencji: „[...] my wszyscy, pochodzący ze wszystkich stron świata, ukształtowani przez różne doświadczenia życiowe, łączymy się i mamy głębokie poczucie pilnej potrzeby tworzenia nowego i lepszego świata pełnego nadziei”³. Z tym też nastawieniem w roku 2005 w Siedzibie Głównej ONZ ogłoszono „Dekadę Edukacji na temat Zrównoważonego Rozwoju (2005-2014)”, której głównym celem jest edukacyjne upowszechnienie idei zrównoważonego rozwoju społecznego, ekonomicznego i ekologicznego, jako istotnego elementu działań wdrażających nową, globalną strategię rozwoju człowieka.

W ciągu ostatnich trzydziestu kilku lat, wysiłkiem zbiorowym państw – sygnatariuszy ONZ, został stopniowo wypracowany projekt zmierzający do przebudowy dotychczasowych tendencji rozwoju gospodarczego, stwarzających bezpośrednio i pośrednio zagrożenia dla ludzkiego życia na Ziemi na rzecz nowego jakościowo rozwoju zrównoważonego. Jest rzeczą charakterystyczną, iż w trakcie wykluwania się koncepcji ekorozwoju i powstawania idei zrównoważonego rozwoju, jak i realizacji zapisów *Agendy 21* i cyklicznego (co 5 lat) oceniania jej praktycznych postępów, bardzo wyraźnie w ostatnich latach „[...] zaczęły się uwidaczniać tendencje zmierzające do dalszego rozszerzenia zakresu pojęcia zrównoważonego rozwoju w kontekście całokształtu rozwoju ludzkiego”⁴. Podkreślają to nastawienie w sposób zdecydowany punkt 7 *Deklaracji z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju*: „Uznając, że ludzkość stanęła wobec konieczności wyboru drogi, wspólnie decydujemy się podjąć zdecydowane wysiłki, aby pozytywnie zareagować na potrzebę opracowania praktycznego i wyraźnego planu, który powinien doprowadzić do wykorzenienia ubóstwa i rozwoju ludzi” oraz punkt 9: „W okresie między Rio a Johannesburgiem narody świata spotkały się na kilku istotnych konferencjach [...]. **Na konferencjach tych nakreślono wszechstronną wizję przyszłości ludzkości**”⁵.

¹ *Globalny program działań Agenda 21 w: Dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, Warszawa 1993.*

² *Deklaracja z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju, w: Dokumenty końcowe konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, Warszawa, 1992, zasada nr 1.*

³ *Deklaracja z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju, w: www.mos.gov.pl/rio10/johannesburg/ Deklaracja_pl.doc., 2002, pkt. 4.*

⁴ D. Sarzała, *Sustainable development jako alternatywna koncepcja rozwoju cywilizacyjnego, w: Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, red. A. Pawłowski, Lublin 2003, s. 88.

⁵ *Deklaracja z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju, pkt. 9.*

Związany z ideą *sustainable development* plan przebudowy kierunków i sposobów dalszego rozwoju ludzkości jest deklaracją polityczną państw skupionych w ONZ, aktualnie powoli realizowany głównie w dziedzinie ochrony środowiska: poprzez ustawodawstwo i instytucjonalną troskę o stan środowiska naturalnego. Niemniej jednak kwestie tak ważne same w sobie, jak przykładowo: ochrona środowiska, ograniczenie nadmiernego zużycia zasobów nieodnawialnych, wdrażanie nowych technologii w celu zmniejszenia degradacji środowiska, ograniczenie emisji substancji szkodliwych do atmosfery, stosowanie w produkcji materiałów przyjaznych środowisku, są w oficjalnych dokumentach zamieszczane w ich końcowych partiach. Ustępują one istotniejszym problemom, wyznaczającym nerw współczesnej refleksji nad najbliższą przyszłością rodzaju ludzkiego. Wystarczy sięgnąć tu do ostatniego publikowanego w tej mierze znaczącego dokumentu ONZ – *Światowy szczyt w sprawie zrównoważonego rozwoju Johannesburg 2002 – plan działań*⁶, będący apelem do dalszej realizacji postulatów *Agendy 21*. Na 10 rozdziałów tam zamieszczonych jedynie IV (poświęcony *Ochronie i zarządzaniu bazą surowców materialnych dla rozwoju gospodarczo-społecznego*) bezpośrednio dotyczy kwestii ekologicznych. Pozostałe rozdziały, projektujące działania dla ludzkości na najbliższe lata, traktują o wykorzenieniu ubóstwa, o trosce nad zdrowotnością rodzaju ludzkiego w kontekście gospodarczych postępów, o zmianie nierównoważonych wzorców konsumpcji i produkcji, o zrównoważeniu rozwoju na arenie geograficznej (opozycja Północ – Południe) i ekonomicznej (problem tzw. III świata) w dobie globalizacji, a także o instytucjonalnych ramach, niezbędnych dla przeprowadzenia zmiany sposobu myślenia o przyszłości ludzkości. Dowodzi to, iż idea zrównoważonego rozwoju usiłuje wystąpić jako alternatywny, w stosunku do realizowanego obecnie kierunku rozwojowego ludzkości zamykający się w neoliberalistycznej globalizacji będącej pokłosiem ostatnich 200 lat, nowy całościowy projekt społeczno-ekonomicznego przedstawiania strategii rozwojowej ludzkości na nowe tory.

W tym sensie, oferowana przez ideę zrównoważonego rozwoju, projekcja nowych celów i kierunków stojących przed ludzkością, stanowiąca zarazem drogę ratunku przed totalnym kataklizmem, grożącym w przypadku kontynuacji stosowanych do dnia dzisiejszego trendów w strategii rozwojowej człowieka, staje się mocno uzasadnioną społecznie, ekonomicznie i ekologicznie perspektywą nowej cywilizacji ludzkiej⁷. Znaczenie takiego projektu tkwi w nieukrywany, z uwagi na interes ludzkości, zamierzeniu globalnej zmiany strategii rozwoju ludzkości, a nawet radykalnym przekształceniu dotychczas panującego modelu

społeczno-polityczno-ekonomicznego na inny, bardziej sprawiedliwy w obrębie i między pokoleniami, dający nadzieję na przetrwanie i dalszy rozwój ludzkości. Równocześnie idea zrównoważonego rozwoju niesie z sobą wizję nowej, opartej na powszechnej świadomości ekologicznej, wspólnoty ludzkiej.

III.

Jeden z naczelných dezyderatów zrównoważonego rozwoju, sformułowany w *Deklaracji z Johannesburga* głosi, że „[...] będziemy działać razem, gdyż łączy nas wspólna zdecydowana wola ocalenia naszej planety, przyczyniania się do rozwoju ludzkości oraz osiągnięcia powszechnej pomyślności i pokoju”⁸. Wyłania się stąd obraz wspólnoty ludzkiej, który nie jest fundowany wyłącznie na najprostszej podstawie biologicznej (gatunkowej). Wspólnota ludzka opiera się w świetle przytoczonego cytatu przede wszystkim na koncepcji uniwersalnego, zbiorowego podmiotu dziejów (rozwoju) jakim jest ludzkość. To cała ludzkość jest aktywnym dysponentem miejsca w kosmosie, które zajmuje; to od całej ludzkości uzależnione są losy Ziemi; to w gestii ludzkości znajduje się klucz do zaprowadzenia w społecznym świecie powszechnej pomyślności. Z tego punktu widzenia mniej istotne stają się inne możliwe, partykularne wobec ludzkości, tradycyjne wspólnoty człowieka, jak dla przykładu wspólnota rasowa (jak w koncepcji Gobineau), etniczna, narodowa, wyznaniowa, cywilizacyjna (jak w idei cywilizacyjnego pluralizmu Huntingtona), społeczna (jak w. komunitaryzmie) czy obywatelska (greckie *polis*). Wspólnota ludzka, zakładana na gruncie idei zrównoważonego rozwoju jest pod względem zasięgu wspólnotą o największej z możliwych pojemności, stąd może być ona określana mianem **wspólnoty ludzkości**. Stąd też szczególnie w *Deklaracji z Johannesburga* znajduje się wiele jednoznacznych sformułowań odnoszących się do ludzkości, jako podmiotu wszelkich proekologicznych działań: „Zobowiązujemy się do budowania humanitarnego, sprawiedliwego i wrażliwego społeczeństwa globalnego [...]”; „My wszyscy, pochodzący ze wszystkich stron świata [...] łączymy się i mamy głębokie poczucie pilnej potrzeby tworzenia nowego i lepszego świata”; „[...] ludzkość stanęła wobec konieczności wyboru drogi i wspólnie decydujemy się podjąć zdecydowane wysiłki, aby [...] doprowadzić do [...] rozwoju ludzi”⁹.

Ujęcie w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju wspólnoty ludzkiej jako jedynego ogólnego podmiotu procesu historycznego człowieka jednoznacznie odsyła do myśli jeszcze oświeceniowej, hołdującej idei jedności ludzkiego gatunku. Idea ta była przewodnią zresztą nie tylko u Condorceta, Herdera, Kanta czy Fichtego, ale i pełniła ona rolę wiodącą

⁶ Por. *Światowy szczyt w sprawie zrównoważonego rozwoju. Plan działań*, Johannesburg 2002, w: www.mos.gov.pl.

⁷ Por. L. Gawor, *Idea zrównoważonego rozwoju jako projekt nowej ogólnoludzkiej cywilizacji*, w: „Diametros”, nr 8/2006.

⁸ *Deklaracja z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju*, pkt. 35.

⁹ Tamże, kolejno pkt. 2, 4 i 7.

w refleksji Comte'a czy Marksa¹⁰. Uległa ona swoistej dyskredytacji w wieku XX, gdzie dominującym nastawieniem w naukach społecznych stał się ogląd świata człowieka podzielonego pomiędzy zasadniczo różniące się odłamy, zwane kulturami czy cywilizacjami (Spengler, Sorokin, Toynbee, Huntington)¹¹. Współcześnie restytucja idei ludzkości, jako powszechnego podmiotu procesu historycznego, została zapoczątkowana właśnie przez koncepcję zrównoważonego rozwoju.

Niewątpliwie pokrewieństwo idei zrównoważonego rozwoju z oświeceniową filozofią społeczną jest widoczne na różnych płaszczyznach¹². Tutaj, w kontekście wspólnoty ludzkości, wystarczy przywołać fakt przyjęcia przez te koncepcje za wyróżnik owej wspólnoty człowieczą racjonalność. Dla myśli oświeceniowej, czy to w wersji francuskiej czy to niemieckiej, przekonanie o wrodzonej ludzkiej rozumności było podwaliną konstrukcji idei postępu. Postęp, pojmowany jako kumulacja wiedzy lub też jako proces doskonalenia ludzkości pod względem moralnym, był miarą realizacji tkwiącej w człowieku racjonalności i zdolności do celowego działania. Brak postępu oznaczał jedynie rozumowe pobłędzenie człowieka, chwilowe jego odstąpienie od własnej natury. Nie inaczej ujmuje racjonalność koncepcja *sustainable development*. Właściwością rodzaju ludzkiego jest rozumność, dzięki której człowiek, co prawda, przez rozwój nauki i techniki sprowadził zagrożenie na swój świat, ale przede wszystkim jest w stanie rozpoznać sytuację zagrożenia swego istnienia gatunkowego w świecie i w sposób świadomy i przemyślany dokonać modyfikacji dotychczasowego kierunku rozwoju. Jeśli tego nie uczyni, narazi swe istnienie na niebezpieczeństwo unicestwienia, co będzie oznaką zagubienia swych racjonalnych zdolności.

Dla idei zrównoważonego rozwoju tak rozumiana racjonalność jest ważnym, aczkolwiek drugorzędym wyróżnikiem wspólnoty ludzkiej. Koncepcja zrównoważonego rozwoju, jako projekt zmiany dotychczasowego kierunku rozwoju dziejowego człowieka, stara się ukazać takie atrybuty wspólnoty ludzkości, dzięki którym możliwe będzie zbudowanie nowej cywilizacji. W tej perspektywie właściwością na nowo definiującą wspólnotę ludzkości jest świadomość ekologiczna.

Kategoria „świadomości ekologicznej” na gruncie ekofilozofii nie jest jednoznacznie określona¹³, co nie przeszkadza w jej dyskursywnym stosowaniu. Konstatuje się jedynie występowanie jej w podwójnym charakterze: opisowym i wartościującym.

W pierwszym przypadku świadomość ekologiczna jest pojmowana, najogólniej, jako część składowa świadomości społecznej, tworząca całość idei, poglądów i przekonań określających stosunek człowieka do środowiska przyrodniczego. W przypadku drugim, wykorzystywanym przez wszelkie odmiany ekofilozofii i przez koncepcję zrównoważonego rozwoju, świadomość ekologiczna jest głównie zespołem wartości wskazującym miejsce człowieka w świecie przyrody, obszary i kierunki jego pożądanej aktywności oraz kryteria ocen podejmowanych działań. Normatywna świadomość ekologiczna jest przy tym z punktu widzenia ekofilozofii stanem dopiero pożądanym, niż faktycznie obecnym w dzisiejszym świecie społecznym.

Centralnym postulatem, wokół którego następuje konstruowanie normatywnej świadomości ekologicznej, jest zasada ekocentryzmu (biocentryzmu). W najogólniejszej perspektywie zasada ta wprowadza nowy paradygmat lokacji człowieka w świecie. Tradycyjny antropocentryzm zostaje zastąpiony tu przeświadczeniem, iż człowiek nie egzystuje wbrew, ponad, czy obok przyrody. Z jednej strony człowiek i natura są jednością w tym sensie, że socjosfera jest szczególnym przypadkiem biosfery i stąd nie można tych dwóch elementów rzeczywistości rozpatrywać opozycyjnie. Z drugiej zaś strony środowisko naturalne jest tu ujmowane bardzo szeroko, Składa się ono nie tylko z biosfery, ale i wszystkich innych elementów przyrody nieożywionej. To nowe spojrzenie na relację człowiek – przyroda nakazuje stosowanie holistycznego podejścia do rzeczywistości, w którym jest ona, odwrotnie niż w tradycji scjentyistycznej, traktowana jako integralna całość o kosmicznej naturze.

W tym nowym obrazie świata zostaje zachowana wyjątkowość człowieka. Polega ona wszak wyłącznie na ludzkiej świadomości bycia immanentną składową, najogólniej, kosmicznego ekosystemu i wynikającego na tej podstawie moralnego stosunku do przyrodniczego otoczenia. Rezultatami tego stosunku są wartości – określone wytyczne dla praktycznego ludzkiego bytowania i zarazem kryteria waloryzowania podejmowanych działań. Do najważniejszych wartości w tym kontekście należy zaliczyć: rewerencję odnośnie każdego przejawu życia, umiarkowanie w zakresie wykorzystywania środowiska naturalnego dla zaspokojenia ludzkich potrzeb oraz odpowiedzialność za człowieka obecność w świecie przyrody.

Tak ogólnie rozumiana świadomość ekologiczna, akceptowana powszechnie przez różne kierunki ekofilozofii, jest zasadniczą przesłanką realizacji wskazań

¹⁰ Por. J. Czarnecki, *Kryzys optymizmu historycznego. Studium przewodnich idei*, w: *W kręgu pesymizmu historycznego*, red. Z. J. Czarnecki., Lublin 1992, s. 9-10.

¹¹ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2003, s. 696.

¹² Por. L. Gawor, *Sustainable development jako współczesna wersja oświeceniowej filozofii*, w: *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, red. A. Pawłowski, Lublin 2004, s. 89-98.

¹³ Por. A. Papuziński, *Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki*, w: „Problemy ekorozwoju”, nr 1/2006, s. 34; J. W. Czartoszewski, *Zagadnienie światopoglądu w edukacji ekologicznej*, w: „Studia ecologiae et bioethicae”, t.1/2003, s. 513.

postulowanych przez ideę *sustainable development*. Podkreśla to jeden z twórców ekofilozofii, Henryk Skolimowski pisząc: „świadomość ekologiczna jest składową ekorozwoju, jest warunkiem *sine qua non*, po którego spełnieniu rozwój jest zrównoważony, ale na właściwym fundamencie. Tym fundamentem jest właściwa świadomość i właściwe wartości. Świadomość ekologiczna to integralna część rozwoju zrównoważonego.”¹⁴ Tylko dzięki owej świadomości ekologicznej możliwym stanie się przezwyciężenie globalnego kryzysu współczesności i zbudowanie nowej cywilizacji ludzkiej.

Z drugiej strony, tutaj istotniejszej, świadomość ekologiczna w powyższym rozumieniu poczyna pełnić rolę fundamentalnego wyróżnika, postulowanej między innymi przez koncepcję zrównoważonego rozwoju, nowej wspólnoty ludzkości. W wyniku mentalnego opuszczenia antropocentrycznych pozycji i wstąpienia na poziom poczucia holistycznej jedności z naturą następują zmiany w sposobie ludzkiego myślenia i praktyki dnia codziennego. Otwiera się przed człowiekiem zupełnie nowy sposób percepcji świata. Jest on równoznaczny z mentalnym przekształceniem rodzaju ludzkiego. Powstająca wrażliwość ekologiczna i realne jej praktykowanie jest równoznaczne z przemianą człowieka. W tym sensie wykluwająca się świadomość ekologiczna jest ewolucyjną dźwignią rozwoju, pozwalającą człowiekowi współczesnemu wspiąć się na wyższy szczebel gatunkowej ewolucji. Oczekiwany *Homo ecologicus* ma być zupełnie inną istotą, jakościowo lepszą, niż aktualnie dominujący jeszcze *homo sapiens*.

Fundamentalna kwestia odnośnie świadomości ekologicznej, jako wyróżnika nowej wspólnoty ludzkości, dotyczy jej upowszechnienia. Dopiero powszechna świadomość ekologiczna może zadecydować o powstaniu nowej cywilizacji ludzkiej. W tej mierze uwagi ekofilozofów są formowane nader jednoznacznie: idee proekologiczne i zrównoważonego rozwoju mogą być realizowane jedynie pod warunkiem globalnej i zdecydowanej przebudowy tradycyjnego, antropocentrycznego światopoglądu na rzecz świadomości ekologicznej. Owa zmiana mentalna musi być głęboka i w perspektywie dziejowej przełomowa, stąd też określana jest często pojęciem *metanoi* (z gr. przekraczanie tego, co jest). „W tym też sensie – pisze Skolimowski – ekologia i filozofia ekologiczna są przedsięwzięciami radykalnymi, jako że nawołują do *metanoi*, do radykalnej zmiany od podstaw: do zmiany świadomości, całego sposobu myślenia, zmiany praktyk, jak również racjonalności uzasadniania tego, co dobre, pożyteczne, konieczne, ważne. Co więcej, nasza *metanoi*a oznacza również zmianę podstawowych założeń dotyczącej samej struktury

świata, jego wizerunku, jego natury”.¹⁵ Zaś Sztumski w swym environmentalizmie zauważa: „Niemal wszyscy są zgodni co do tego, że przy pomocy ludzi o mentalności i poglądach ukształtowanych przez racjonalizm scjentyistyczny, walkę konkurencyjną i zasadę opłacalności nie da się urzeczywistnić najlepszych pomysłów ani programów ekologicznych. Dlatego cała uwaga i nadzieja na przyszłość skupia się na działaniach ukierunkowanych na reorientację świadomości”¹⁶ (*metanoię* właśnie). W tym zakresie najprostszą i najskuteczniejszą drogą do popularyzacji idei zrównoważonego rozwoju, jak i innych ekofilozoficznych koncepcji, jest szeroka proekologiczna edukacja dla wszystkich.

Mając na uwadze niezbędność ekologicznej *metanoi* dla realizacji idei zrównoważonego rozwoju z inicjatywy ONZ zostały podjęte jeszcze w latach 90. działania, celem których było jak najszersze spopularyzowanie świadomości ekologicznej. W 1992 w opublikowanym przez ONZ dokumencie *Agenda 21* został zawarty punkt mówiący o „promowaniu nauczania, kształtowania świadomości w zakresie zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska”. Celem tych zamierzeń miało być ułatwienie ludziom zdobycia umiejętności uwzględniania w praktycznych działaniach idei zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. Deklaracji tej została w 2005 roku nadana organizacyjna forma „Dekady Edukacji na temat Zrównoważonego Rozwoju (2005-2014)”. Wyznaczono w jej ramach wartości mające być szczególnie preferowanymi w trakcie realizacji owej dekady – szacunek dla innych, szczególnie dla przyszłych pokoleń, poszanowanie odmienności i różnorodności, stosowane nie tylko w obrębie socjospory, ale i całej biosfery oraz estymę dla środowiska i zasobów naszej planety. Określono także charakter tej edukacji, która winna uwzględniać interdyscyplinarność nauk o środowisku przyrodniczym i społecznym, holistyczne traktowanie rzeczywistości, proekologiczną aksjologię oraz rolę środowisk lokalnych dla praktykowania postulatów zrównoważonego rozwoju. Wreszcie zaapelowano do wszelkich instytucji i organizacji odpowiedzialnych za edukację i wdrażanie zasad *sustainable development* do zjednoczenia sił na wszystkich poziomach: międzynarodowym, krajowym, regionalnym i lokalnym na rzecz rozpropagowania idei zrównoważonego rozwoju.¹⁷ Program edukacyjnej dekady na rzecz zrównoważonego rozwoju jawi się jako obliczone na globalną skalę kompleksowe przedsięwzięcie. Jest on adresowany do wszystkich mieszkańców Ziemi. Dotyczy wszystkich dziedzin ludzkiego życia ukazując społeczne i ekonomiczne zależności w kontekście kulturowym i ekologicznym. Program ten wyraża przekonanie, iż troska o środowisko naturalne jest

¹⁴ H. Skolimowski, *Zielone oko kosmosu*, Wrocław 2003, s. 181.

¹⁵ H. Skolimowski, *Wizje nowego milenium*, Kraków 1999, s. 100.

¹⁶ W. Sztumski, *My zagubieni w świecie. Przyczynek do filozofii środowiska życia jako podstawy emvironmetologii*, Katowice 2004, s. 189.

¹⁷ Zob. „Edukacja dla zrównoważonego rozwoju”, www/ekoedu.uw.edu.pl/dekada_unesco.php; *Dekada Edukacji na temat Zrównoważonego Rozwoju* oraz *Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju* w: www.unic.un.org.pl/edukacja_rozwoj/indem.php#edukacja.

współcześnie tym zwornikiem, który bezpośrednio wpływa na społeczny i ekonomiczny rozwój, zaś edukacja w tym zakresie jest podstawowym elementem kształtowania zmian społecznych w stronę zrównoważonego rozwoju.

Wizja nowej wspólnoty ludzkości opartej na świadomości ekologicznej oraz edukacyjna kampania na rzecz zrównoważonego rozwoju mają na celu przebudowę współczesnej ludzkiej cywilizacji w taki sposób, by wyeliminować, lub co najmniej zminimalizować, źródła trapiącego ją kryzysu. Przebudowa owa jest równoznaczna z zasadniczą modyfikacją dotychczasowego kierunku rozwoju człowieka bazującego na bezrozumnym, krótkowzrocznym i bezlitosnym wykorzystywaniu przyrody. Ponadto obejmuje ona całe spektrum zagadnień społeczno-kulturowych, które dla dobra człowieka i jego środowiska naturalnego winny ulec przekształceniu. Rezultatem owych przemian mentalnych i społeczno-gospodarczych, postulowanych przez ideę *sustainable development* ma być nowa ogólnoludzka cywilizacja. W refleksji prospektywnej, obecnej we wszelkich ekofilozoficznych rozważaniach, jest ona modelowo określana jako „społeczeństwo ekologiczne”¹⁸, „nowe społeczeństwo”¹⁹ czy „zielona kultura”²⁰. W sferze aksjologicznej projekt nowej cywilizacji wyznaczony jest przez zestaw proekologicznie interpretowanych wartości, takich jak: pacyfizm, wolność, godność, egalitaryzm, sprawiedliwość, życie, odpowiedzialność czy umiar²¹. Wartości te są podstawą do postulatywnego określenia nowych reguł w zakresie życia gospodarczego, politycznego i kulturowego.

W sferze aktywności ekonomicznej kładzie się nacisk na taką działalność człowieka, która przy zaspokojeniu niezbędnych potrzeb ludzkich nader wszystko ma chronić środowisko naturalne. Stąd akcentowane są ekologiczne technologie produkcji, „nowa gospodarka wodna”, poszukiwanie odnawialnych i alternatywnych źródeł energii, recykling czy ekologiczne rolnictwo, jako przykłady działań gospodarczych respektujących zasadę biocentryzmu i wartości odpowiedzialności i powściągliwości. Natomiast globalizacja ekonomiczna, główne źródło obecnego kryzysu cywilizacyjnego, ma być w perspektywie nowego społeczeństwa zastąpiona koncepcją bioregionów, w miarę samowystarczalnych gospodarczo obszarów, korzystających ze swych właściwości i dóbr naturalnych i dbających zarazem o nie.

Nowy proekologiczny ład gospodarczy winien mieć sojusznika w polityce wewnętrznej i międzynarodowej, która winna przewartościować dotychczasowe swe cele. Priorytet interesu partyjnego, narodowego

czy państwowego winien być zastąpiony wspólnym ekocentrycznym interesem ludzkości i środowiska naturalnego. Uwzględnianie takiej nieantagonistycznej perspektywy politycznych decyzji ma być gwarancją powszechnego pokoju, godności ludzkiej i prawa do osobistej pomyślności z jednej strony i rewerencji dla przyrody z drugiej. Zmiana tradycyjnych celów polityki oznacza także zmiany w społecznej organizacji ludzkiego życia. Przewiduje się w związku z tym wzrost rangi samorządności, znaczenia roli władzy lokalnej, słowem – powstanie realnego społeczeństwa obywatelskiego, wyzwającego postawy proekologiczne. Nie wyklucza się też na płaszczyźnie politycznej możliwości przeprowadzenia swoistej rewolucji ekologicznej albo zapanowanie ekoterroryzmu, jako sposobu realizacji proekologicznych postulatów²². Rozważa się także zaistnienie ogólnoswiatowego rządu, który miałby realizować globalny plan ekologiczny, pomyślany na wzór koncepcji Gore’a²³. Nie przesądzając o sposobach uprawiania polityki w ramach nowej cywilizacji, jedno jest pewne: nie ulega wątpliwości, iż zmiany w tej dziedzinie pójdą bezpośrednio w kierunku przywracania równowagi socjofery z naturą i poszukiwania, w tych na nowo określonych parametrach wyjściowych, miejsca dla dobrostanu ludzkich jednostek i środowiska przyrodniczego. W końcu od uwzględniania niezbywalnych praw natury, moralnych zobowiązań wobec niej i politycznych rozstrzygnięć w tych zakresach, bezpośrednio zależy przetrwanie człowieka i jego cywilizacji.

Najbardziej spektakularnych przemian w nowej cywilizacji należy oczekiwać na płaszczyźnie kulturowej. Powszechna edukacja proekologiczna ma wykształcić głęboko zakorzenioną świadomość ekologiczną, która zdecydowanie odmieni antropocentryczną naturę ludzką. „Szowinizm gatunkowy” zostanie zastąpiony poczuciem mistycznej jedności z kosmosem, obrazującym najszerzy krąg różnorodnych form życia i jego rozwoju. Człowiek dzięki świadomości ekologicznej ma stać się czynnym i odpowiedzialnym uczestnikiem wszechkosmicznej ewolucji. Takie nastawienie sprzyja poczuciu transcendencji i nadaniu wszelkim przejawom życia, a nawet całemu światu, charakteru sakralnego²⁴, co szczególnie podkreśla ekofilozofia Skolimowskiego czy ekologia głęboka Naessa. W związku z tym przewiduje się, iż nowa cywilizacja przyszłości będzie miała zdecydowanie duchowy charakter w odróżnieniu od materialistycznie zorientowanej cywilizacji współczesnej. W sferze myśli dominować ma w postulowanej cywilizacji zrównoważonego rozwoju światopogląd ekologiczny, który oznacza radykalne odrzucenie ideologii zysku

¹⁸ W. H. Zylbertal, *Miejscem człowieka jest ziemia. Wykłady z ekofilozofii*, Kraków 2000, rozdz. 10: *Społeczeństwo ekologiczne*.

¹⁹ J. Szymański, www.nowospoleczenstwo.most.org.pl.

²⁰ S. I. Fiut., *Kim jest człowiek ekologiczny*, w: *Veritas una sed doctrina multiplex. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr hab. Józefa Jaronia*, Siedlce 2003, s. 25.

²¹ L. Gawor, *Idea zrównoważonego rozwoju jako projekt nowej ogólnoludzkiej cywilizacji*, w: „Diametros”, nr 8/2006.

²² Por. R. Borkowski, *Cywilizacja, technika, ekologia; wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*, Kraków 2001, rozdz. *Cywilizacja schyłku? Od millenaryzmu do ekoterroryzmu*.

²³ Por. A. Gore, *Ziemia na krawędzi. Człowiek a ekologia*, Warszawa 1996.

²⁴ Por. L. Ferry, *Nowy ład ekologiczny. Drzewo, zwierzę i człowiek*, Warszawa 1995, s. 82-85.

i rozpasanego konsumpcjonizmu lansowanych przez neoliberalizm. Światopogląd ekologiczny ma radykalnie zmienić styl życia człowieka przyszłości, jego sposób myślenia o świecie i na nowo określić hierarchie wartości wyznaczających sens ludzkiej egzystencji. Dotychczasowe określenia istoty człowieka jako *homo faber* czy *homo technicus* będą zastąpione ideą *homo ecologicus* – nowego człowieka ery postindustrialnej, który rozumnie, świadomie i na sposób moralny (według reguł etyki środowiskowej) partycypuje w ewolucyjnych procesach na Ziemi i we wszechświecie.

IV.

Człowiek współczesny, żyjący w zmierzchającej epoce industrialnej, doświadcza w codziennej praktyce objawów jej kryzysowego charakteru. Wymienić tu należy głównie zagrożenia natury ekologicznej w rodzaju: skażenia atmosfery i globalnego ocieplenia, nieprawidłowości w gospodarce wodnej, kłopotów ze składowaniem cywilizacyjnych odpadów czy wyczerpania zasobów Ziemi. Na stan współczesnej cywilizacji rzutują ponadto zjawiska, wywołane globalizacją ekonomiczno-kulturową, określane mianem megatrendów: demograficznego, kultu postępu naukowego i konsumpcyjnego, rewolucji technologicznej opartej na informatyce i automatyzacji, wzrostu poczucia kulturowego zróżnicowania ludzkości, czy narodowych konfliktów zbrojnych, wywierających zasadniczy wpływ na negatywnie określaną jakość życia jednostkowego i społecznego. Wszystko to wskazuje, że cywilizacja ludzka prostą drogą zmierza do samozagłady wykorzystując, paradoksalnie, własny rozum na poszukiwanie coraz to skuteczniejszych metod samounicestwienia. Powoduje to, że dominujący jeszcze dzisiaj kierunek rozwoju ludzkości jest coraz bardziej krytykowany. Narasta coraz większe zrozumienie konieczności dokonania radykalnej zmiany dotychczasowej globalnej strategii ludzkości, stawką której jest przetrwanie człowieka na Ziemi. Jedną z najpoważniejszych alternatyw cywilizacyjnego rozwoju jest zdobywająca coraz szerszą popularność, lansowana pod auspicjami ONZ, idea zrównoważonego rozwoju. Proponuje ona dokonanie fundamentalnego historycznego zwrotu w określeniu miejsca człowieka w świecie i celów jego istnienia. Drogą do tego jest powszechna i edukacyjnie planowa *metanoia* przekształcająca dotychczasową, zaborczą względem swego naturalnego i społecznego otoczenia, mentalność ludzką w uniwersalną świadomość ekologiczną. Rezultatem tego projektu ma być wykształcenie nowej, w stosunku do tradycyjnych wyobrażeń, wspólnoty ludzkiej.

Wizja nowej wspólnoty ludzkiej swym zasięgiem ogarnia całą ludzkość, stąd też określana jest w tym tekście jako wspólnota ludzkości. Jej *specyfika differentia* tkwi w świadomości ekologicznej, ukazującej

człowiekowi jego niewyróżnione i pozbawione antropocentrycznego zabarwienia miejsce w świecie. Tradycyjna postawa antropocentryczna w świadomości ekologicznej zostaje zastąpiona podejściem ekocentrycznym (biocentrycznym), nakazującym potraktowanie człowieka jako jednego z równouprawnionych i równorzędnych elementów kosmicznego ekosystemu. Oznacza to wyzwolenie człowieka z okowów naturalistycznej walki o byt z przyrodą, innymi gatunkami istot zamieszkujących Ziemię oraz w obrębie własnego gatunku. Stanowi to nowe określenie miejsca człowieka w świecie i podjęcie przezeń odpowiedzialności za rzeczywistość oraz zaangażowane współuczestnictwo (partycypację) w procesach ewolucji natury. To głoszone przez ideę *sustainable development* przewartościowanie w ludzkim postrzeganiu świata i swojej w nim pozycji ma spowodować metamorfozę dotychczasowego człowieka w *homo ecologicus* – osobnika w pełni zdającego sobie sprawę ze swego usytuowania w świecie i jednocześnie powinności stąd płynących.

Rosnąca świadomość niezbędności metamorfozy w pojmowaniu roli i znaczenia zarazem człowieka w świecie jest sygnałem współczesnych czasów. To nie jest kwestia wyłącznie ekofilozofii postulującej konieczność holistycznej perspektywy w ocenie istoty ludzkiej egzystencji. Niezbędność zmian w dotychczasowych schematach rozwoju ludzkości głoszą różni myśliciele, by wymienić tu choćby komunitarystów czy libertarystów. Wszelkie alternatywne propozycje co do przyszłości społecznej historii gatunku ludzkiego muszą uwzględnić jeden pewnik, o którym piszą Tofflerowie: „Na naszych oczach, w naszym życiu rodzi się nowa cywilizacja [...]. Ta cywilizacja niesie ze sobą nowy styl życia rodzinnego, zmiany w sposobie pracy, odnoszenie się do siebie i do życia, nowy kształt życia gospodarczego, nowe konflikty polityczne, a przede wszystkim: nową świadomość. Ludzkość [...] stanęła w obliczu najgłębszego w swoich dziejach przewrotu społecznego i najśmielszej twórczej przebudowy [...]”.²⁵ I w tym to kontekście należy widzieć wizję nowej wspólnoty ludzkiej rozpościeranej przez ideę zrównoważonego wzrostu.

Literatura

1. Borkowski R., *Cywilizacja, technika, ekologia; wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*, Kraków 2001.
2. Czarnecki J., *Kryzys optymizmu historycznego. Studium przewodnich idei*, w: Czarnecki Z. J. (red.), *W kręgu pesymizmu historycznego*, Lublin 1992.
3. Czartoszewski J. W., *Zagadnienie światopoglądu w edukacji ekologicznej*, w: „*Studia ecologiae et bioethicae*”, t.1/2003.
4. *Dekada Edukacji na temat zrównoważonego Rozwoju oraz Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju* w: www.unic.un.org.pl/edukacja_rozwój/indem.php#edukacja.

²⁵ A. i R. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Poznań 1996, s. 17.

5. *Deklaracja z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju*, w: www.mos.gov.pl/rio-10/johannesburg/Deklaracja_pl.doc., 2002.
6. *Deklaracja z Rio Deklaracji z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju (1992)* w: *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”*, Warszawa 1993.
7. „Edukacja dla zrównoważonego rozwoju”, w: www/ekoedu.uw.edu.pl/dekada_unesco.php.
8. Ferry L., *Nowy ład ekologiczny. Drzewo, zwierzę i człowiek*, Warszawa 1995.
9. Fiut S.I., *Kim jest człowiek ekologiczny*, w: *Veritas una sed doctrina multiplex. Księga pamiątkowa ku czci prof. dr hab. Józefa Jaronia*, Siedlce 2003.
10. Gawor L., *Idea zrównoważonego rozwoju jako projekt nowej ogólnoludzkiej cywilizacji*, „Diametros”, nr 8/2006.
11. Gawor L., *Sustainable development jako współczesna wersja oświeceniowej filozofii*, w: Pawłowski A. (red.), *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, Lublin 2004.
12. Gore A., *Ziemia na krawędzi. Człowiek a ekologia*, Warszawa 1996.
13. Papuziński A., *Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki*, w: „Problemy ekorozwoju”, nr 1/2006.
14. Sarzała D., *Sustainable development jako alternatywna koncepcja rozwoju cywilizacyjnego*, w: Pawłowski A. (red.), *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, Lublin 2003.
15. Skolimowski H., *Zielone oko kosmosu*, Wrocław 2003.
16. Skolimowski H., *Wizje nowego millenium*, Kraków 1999.
17. Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2003.
18. Sztumski W., *My zagubieni w świecie. Przyczynek do filozofii środowiska życia jako podstawy emwironmetologii*, Katowice 2004.
19. Szymański J., www.nowospoleczenstwo.most.org.pl.
20. *Światowy szczyt w sprawie zrównoważonego rozwoju. Plan działań, Johannesburg 2002*, w: www.mos.gov.pl.
21. Toffler A. i H., *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Poznań 1996.
22. Zylbertal W. H., *Miejscem człowieka jest Ziemia. Wykłady z ekofilozofii*, Kraków 2000.